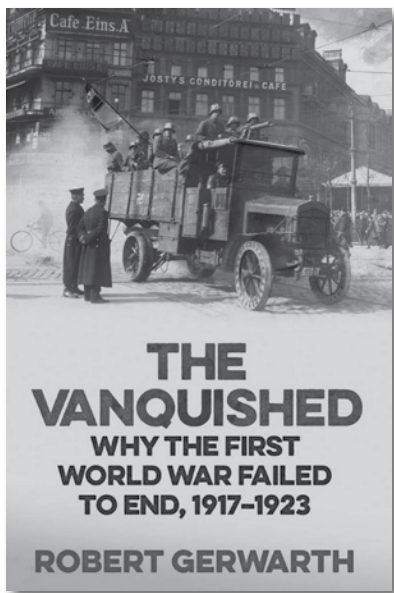

Ocene in poročila

Robert Gerwarth, *The Vanquished: Why the First World War Failed to End.*

New York: Farrar, Straus in Giroux, 2016,
446 strani, ilustr.

Kdor je obiskal prestolnico zvezne države Viktorije in drugo največje avstralsko mesto Melbourne, se gotovo spominja spomenika oziroma svetišča spomina (*Shrine of Remembrance*). Skozi odprtino v stropu v tradiciji »astronomsko«¹ specifičnih Stonehengea in majevskih piramid v svetišče vsako leto 11. novembra točno ob 11.00 posveti sončni žarek (*Ray of Light*) ter osvetli besedo »ljubezen«¹ (*love*). Jasno, gre za počastitev trenutka, ko so leta 1918 v

zloglasnem železniškem vagonu št. 2419 D v gozdu v bližini Compiègna podpisali premirje Francozi in Nemci. Svetišče spomina so po pestri poti od zasnove do postavitve posvetili 11. novembra 1934 vsem padlim prebivalcem Viktorije, danes pa je spomenik posvečen vsem Avstralcem v vseh vojnah.

Običajno katerikoli povojni čas dojemamo kot čas miru, oddiha in milosti, sam trenutek sklenitve premirja pa kot trenutek, vreden počastitve in spomina. To je čas, ko se vojaki, naveličani bojevanja, vračajo domov, čas obnove porušenih držav in mest, čas, poln upanja in optimizma. Nemški zgodovinar Robert Gerwarth pa pravilno pokaže, da temu ni vedno tako, še posebej za premagane in poražene. Podobno kot Keith Lowe pred nekaj leti v *Podivjani celini* (*Savage Continent*), kjer je preučeval »drugo«¹ povojno dobo, se tudi Gerwarth osredotoči na manj »opevano«¹ in znano stran. Pokaže namreč, da je čas proti koncu in po (uradnem) koncu velike vojne (*Great War*) 11. novembra 1918 vse prej kot mirno ali pomirjujoče za *Premagane* (*Vanquished*) dežele.

Gerwarth pravzaprav ne piše zgodovine na novo, a se temu obdobju približa z drugega zornega kota. Pravilno trdi, da je šlo sicer za relativno mirno, tiho in nenasilno dobo za glavne zmagovalke, to so Velika Britanija, Francija in ZDA. Toda kolektivni spomin v nekaterih drugih nominalnih zmagovalkah, kot sta Italija (*vittoria mutilata*)¹

1 Pojem je skoval slavniti italijanski pesnik in pragmatični politik Gabriele D'Annunzio, da bi prilil olja na ogenj nacionalističnih in iredentističnih hrepenenj.

in Grčija (velika katastrofa v Smirni leta 1922), je bil in ponekod še je mnogo bolj negativen, če že ne travmatičen. To je toliko bolj očitno za poražene države, saj so štirje veliki imperiji in dinastije (Hohenzollerni, Romanovi, Habsburgi, Otomani) v tem procesu propadli. Čeprav so bili ti režimi nedemokratski, so bili retrospektivno gledano kar precej stabilni.

Nasilne konflikte v letih po 1918 Gerwarth kot mnogi drugi opredeli za »podaljšano evropsko državljansko vojno« (*extended European civil war*), razdeli pa jih na tri vrste. Prvi so meddržavne vojne, kot je vojna med Poljsko in Sovjetsko Rusijo, vojna med Turki in Grki, invazija Romunov na Madžarsko. Drugi so državljanske vojne, kot na primer v Rusiji, na Finskem, Madžarskem, Irskem, v delih Nemčije. Tretji pa so socialne in nacionalne revolucije; prve (socialno-politične) na primer v Rusiji, na Madžarskem, v Bolgariji in Nemčiji, druge (nacionalne) pa na območjih nekdanjih velikih imperijev. Pri tem se Gerwarth sicer zave in poudari, da gre za posplošitev in da je pogosto šlo za prekrivajoče se fenomene.

Kar resnično odlikuje knjigo, je živ opis in tisto, kar je ameriški antropolog Clifford Geertz opredelil kot pisati oziroma razumeti »z domorodskega zornega kota«. Sodobniki niso videli »konca« vojne, ampak njeni nadaljevanje in nasilje. Tako je npr. ruski filozof in polihistor Piotr Struve med rusko državljansko vojno (1917–1922) rekel, da gre samo za »nadaljevanje in transformacijo svetovne vojne«.² Celó Winston Churchill, ki je bil osebno vpleten v britansko vlado med vojno, je napisal polavtobiografsko knjigo o veliki vojni – *The World Crisis* v šestih zvezkih (1923–31). Knjige, vojne in svetovne krize ni končal leta 1918, ampak v 20. letih, saj je predvidel, da bodo pariški mirovni dogovori, od Versaillesa do Sèvresa, prinesli »prihodnje težave«.

Če bi Churchill pisal knjigo par desetletij kasneje, je ne bi končal niti v 20. letih, ampak verjetno leta 1945, če ne celo kasneje. Tako je tudi zapisal v prvem odstavku predgovora svoje knjige *The Gathering Storm* (1948), prve v seriji knjig *Druga svetovna vojna* (*The Second World War*, 1948–1953), ki mu je leta 1953 prinesla Nobelovo nagrado za literaturo. Mnogi zgodovinarji danes tako govorijo že o drugi tridesetletni vojni (1914–45), ki seveda cilja na (prvo) tridesetletno vojno v centralni Evropi v 17. stoletju. Čeprav Gerwarth eksplicitno nikjer ne omeni koncepta druge tridesetletne vojne, pa pravilno predstavi, kako je bil Versailles glavna motivacija za Hitlerja in Nemce, da so našli zunanje in notranje sovražnike; za izgubo vojne namreč niso bili krivi porazi na fronti, ampak domača izdajstva.³

Ljudje so takrat hitro spoznali, da velika vojna ni, kot so nekateri iluzorno mislili, vojna, ki bo končala vse vojne, ampak preludij v čas skrajnosti (koncept in knjiga Erica Hobsbawma). Čeprav zveni naivno, Gerwarth meni, da je bila v primerjavi s povojnimi grozotami prva svetovna vojna celo »zadržana«. V večji meri so spoštovali in upoštevali razliko med bojevniki in civilisti. Povojna doba pa je ustvarila novo logiko

2 Njegov sonarodnjak Lev Trocki je v Moskvi v govoru 28. 12. 1922, po zmagi v državljanski vojni, slavno rekel, da je »vojna, tovariši, lokomotiva zgodovine«.

3 Poniževalni poraz je bil zelo pomembna tema v Hitlerjevih govorih. Po padcu Francije spomladi 1940 so tisti zloglasni železniški vagon (*Wagen von Compiègne*) izvlekli iz muzeja in prisilili francosko delegacijo, da je sprejela poraz v istem vagonu.

nasilja, kar Gerwarth opiše kot »kriminaliziranje in dehumaniziranje sovražnikov«, notranjih in zunanjih, kar je postalo »poštena igra«. To je spet podobno tridesetletni vojni, ko se je slavno razširila fraza *bellum se ipsum alet* (vojna se sama hrani), ki je določala vojno strategijo hranjenja in vzdrževanja vojsk z viri okupiranih ozemelj v škodo in na nemilost lokalnega prebivalstva.

Na nekaterih točkah je treba Gerwartha brati *cum grano salis*. Tako bi bilo po njegovem prvo svetovno vojno bolje videti kot »nenamernega spodbujevalca« (*unintentional enabler*) za socialne in nacionalne pretese v naslednjih desetletjih. S tem praktično podredimo en zgodovinski fenomen drugemu in ga ne gledamo *sui generis*. Nasilje proti koncu vojne in po njej je bilo po njegovem mnogo bolj nenadzorovano. Trdi, da je šlo za eksistencialne konflikte, ki so imeli namen uničiti sovražnika. Tukaj bi delali krivico prvi svetovni vojni, če bi rekli, da njen cilj ni bil enako »dokončen«. Se je pa ta »genocidna logika« res razširila s front tudi med civiliste.

Še ena občudovanja vredna lastnost *Premaganih* so kratki ekskurzi v osebne biografije vodilnih akterjev na sceni v tistem in kasnejšem času, od Vladimirja Iljiča Uljanova ali Lenina do Gazi Mustafe Kemale Paše ali Atatürka. Gerwarth trdi, da je bila prva svetovna vojna pravzaprav formativno obdobje za mnoge diktatorje. Nekateri, kot Mussolini in Hitler, se bodo te dobe kasneje spominjali kot svojega »prebujenja«. Ugotavlja še, da je bil povojni čas »ključni katalizator za politično radikalizacijo in katalog novih političnih agend« ter rojstvo radikalizma, od ekstremne leve (komunizem) do ekstremne desnice (fašizem in nacizem). Liberalna demokracija je pad(a)la, kar je bila tudi posledica poraznih ekonomskih razmer, ki so prišle do izraza ob veliki gospodarski krizi leta 1929 in kasneje.

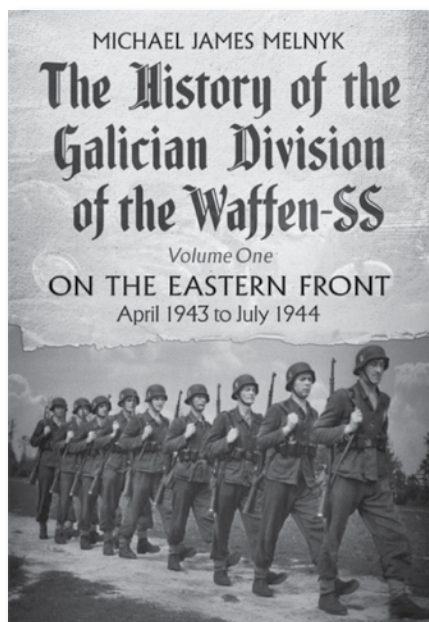
Treba je sicer poudariti, da gre pri Gerwarthovih *Premaganih* predvsem za politično, socialno in kulturno zgodovino, da pa v takem splošnem pregledu umanjka večji poudarek na ekonomskem delu. V tem času se je uveljavil verjetno najvplivnejši ekonomist 20. stoletja, John Maynard Keynes. Na mirovnih pogajanjih v Versaillesu je deloval kot predstavnik britanske zakladnice (*British Treasury*) in se zavzemal za veliko bolj milostljiv mir. Tako je po sklenitvi miru junija 1919 odstopil in napisal knjigo *Ekonomske posledice mira* (*The Economic Consequences of the Peace*), ki je postala uspešnica po vsem svetu. V njej je Keynes razširil dojemanje versajskega miru kot kartaginskega miru, to je kot krutega mirovnega sporazuma, katerega namen je popolnoma uničiti premaganega sovražnika.

Premagani je dober učbenik za hiter in splošen pregled »prvega« povojnega obdobja. Delo je napisano v tekočem jeziku, polnem pasusov iz primarnih virov, od konciznih in jedrnatih Hemingwayevih novinarskih vložkov iz Smirne (1922) do apokaliptične Yeatsove pesmi »Drugi prihod« (*Second Coming*, 1919),⁴ da bi ujel pravo atmosfero »povojne« Evrope. Knjiga je sicer napisana poljudno, a ima na koncu bogat znanstveni aparat, ki ima skoraj 90 strani opomb in več kot 50 strani

4 Kratka dvokitična pesem vsebuje tudi verz: *Things fall apart; the centre cannot hold* (razpada vse; središče ne drži). Prvi del tega citata si bo kasneje izposodil nigerijski pisatelj Chinua Achebe za naslov verjetno še vedno najbolj branega afriškega romana (*Things Fall Apart*, 1958; v slovenskem prevodu Razpad).

bibliografije. Knjiga *Premagani* je dih svežega zraka, saj zadnja leta »proslavljamo« stoletnico velike vojne in se ji posvečamo, pri tem pa pozabljamo oziroma premalo poudarjamo njene posledice.

Izidor Janžekovič

Michael James Melnyk, The History of the Galician Division of the Waffen-SS. Volume 2. Stalin's Nemesis.

Stroud: Fonthill, 2016, 384 strani, ilustr.
(192 črno-belih fotografij)

Konec leta 2016 je anglo-ameriška založba Fonthill Media Publications izdala novo kroniko 14. grenadirske divizije Waffen-SS (ukrajinska št. 1) v dveh knjigah.

Prva knjiga (*The History of the Galician Division of the Waffen-SS. Volume 1. On the Eastern Front*) zajema zgodovino Ukrajine pod nemško okupacijo in okoliščine nastanka ideje o ukrajinski diviziji Waffen-SS. Sledi opis ustanovitve divizije ter

nato prvi boji divizije na vzhodni fronti proti sovjetski Rdeči armadi. Za slovensko zgodovino pisje je bolj zanimiva druga knjiga, saj pokriva delovanje divizije v Sloveniji leta 1945.

Melnyk se je s svojim predhodnim delom (*To Battle – The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division*. Solihull: Helion & Co., 2002) že uveljavil kot raziskovalec dotične divizije, pri čemer je predhodno delo zdaj razširil z novimi viri. Uporabil je izvirne ukrajinske, nemške, britanske in deloma tudi slovenske medvojne dokumente (iz poljskih, slovenskih, nemških, ukrajinskih, ameriških in britanskih javnih in tudi zasebnih arhivov), spomine in intervjuje z veterani divizije ter tudi povojno literaturo.

Druga knjiga, predmet te ocene, je razdeljena na pet vsebinskih delov: o reorganizaciji in popolnitvi divizije po bojih na vzhodni fronti, sodelovanju v zatrtju slovaške vstaje konec leta 1944, premestitvi v Slovenijo in bojih proti slovenskim partizanom, zadnjih bojih divizije na področju Avstrije ter povojnih dogodkih.